

Gyvenimo išbandymai

Stanislovas ABROMAVIČIUS

Tuškevičiai gyveno Rumšiškių miestelyje, tada – Kauno apskrityje. Izidorių, gerą vežimų ratų meistrą, kaip įprasta, Rumšiškių miestelio žmonės vadino Račiumi, o vaikus – Račiukais. Izidoriaus (gimusio 1894 m.) ir Veronikos (gimtosios 1987 m.) šeimoje augo penki vaikai: broliai Pranas (gimęs 1925 m.), Jonas (gimęs 1931 m.), Antanas (gimęs 1936 m.) ir seserys Genė (gimusi 1921 m.) bei Marija (gimusi 1923 m.). Šeima turėjo nedidelį 8 ha ūkį prie Nemuno.

Kai 1944 m. vasaros pabaigoje į Lietuvą sugrįžo sovietai, Pranui buvo devyniolika. Jis buvo baigęs keturias gimnazijos klases, mokėsi Kaišiadorių amatų mokykloje staliumi. Mokykla užsitarė, tad teko grįžti namo. Likęs be užsakymų, tėvas, dabar jau su sūnumi, uždarbiavo kuldami ūkininkų javus. Jų sodyba Rumšiškęse per frontą sudegė, tad šeima laikinai apsigyveno Užtakų kaime pas Oną Litvinskiene. Tuo metu šiame kaime buvo suimtas ir už ryšius su partizanais nuteistas kaimynystėje gyvenęs Andrius Gelažius (gimęs 1901 m.). Žmogus mirė Gorkio kalėjime. Po trejų metų nuteista ir jo duktė Genė (gimusi 1928 m.), kalėjo Karagandoje dešimtį metų. Partizanavo ir keli kaimo vyrai.

Pranui pavyko pabėgti

Žinoma, Pranas, kaip ir dauguma jaunų žmonių, greitai buvo pašauktas į sovietinę kariuomenę. Tarnauti okupantui ir žūti svetimame krašte niekas nenorėjo, tad slapstėsi.

1944 m. vieną rugsėjo mėn. dieną jiedu su tėvu darbavosi pas Bareiką netolimame Bartkūnų kaime. Grįžtant namo, jau prie Dovainonių kaimo, kelią užtvėrė rusiškos tanketės. Pranas pradėjo bėgti, bet po tėvo riksmo vaikinai suprato, kad kulka greitesnė ir ji pasivys. Sustojo, palaukė, kol privažiavo ginkluoti kareiviai. Tėvą paleido, o Praną nusivedė į Antakalnio kaime viešomis aptvertą aikštę, kur buvo saugomi sovietinės kariuomenės naujokai.

Po trumpų apmokymų Jarceve (Smolenske), taip vadinamojo Lietuvos atsargos šaulių diviziono, juos 1945 m. sausio mėn. vežė kariauti į Vakarų frontą. Ešelonas vyko per Lietuvą. Su draugu Simu Jakubausku iš Kauno nutarė bėgti. Vakare jau prie Lentvario praardė vagono sienoje skylę ir atsitarė duris. Vienas po kito jau ni lietuviai kareivėliai pradėjo šokti iš vagono.

Buvo sausio mėnuo. Vakaras. Jiedu nustatė vakarų kryptį ir visą naktį bėgo, tikėdamiesi atsidurti pakaunėje. Atokvėpio minutę išsiaiškino, kad šiek tiek nuklydo, atsidūrė Rūdiškėse. Ten sutiko gal 30 partizanų būrį, išsipasakojo, tie nurodė kelią. Prie Bijautonių vėl susitiko partizanus, du iš jų Pranas pažinojo: su jais kartu mokėsi Kaišiadorių amatų mokykloje. Milžinų kaime, sudegusioje Marčiaus Grėbliausko sodyboje, nepabijojęs šeiminkas juos pavaišino pienu. Iki namų buvo jau netoli.

Sugrįžo į Užtakus Pranas ne vienas. Su Simu kluone susitvarkė seną slėptuvę. Buvo su kareiviškais drabužiais. Izidorius Klimas iš Kauno parvežė draugui jo drabužius. Simas iškeliavo, tad Pranas liko vienas.

Veronika ir Pranas Tuškevičiai. 1946 metai

1945 m. sausio mėn. Rumšiškių valsčių užpuolė partizanai, atplaukę iš kairiosios Nemuno pusės. Tai buvo Alfonso Aliukevičiaus-Saulės būrio vyrai, tarp kurių buvo ir rumšiškietis Jonas Lietuvninkas. Bandyta užpulti stribyną nuo kapinių pusės, tačiau operacija nepasisėkė... Tokiu neramiu metu ir grįžo namo Pranas Tuškevičius.

Neužilgo susitiko su partizanų būrio vadu Romualdu Randžiu-Meška. Pasipasakojo savo bėdas ir ketinimą gyvas rusams nepasiduoti, parodė pistoletą. Susitarė susitikti pas Ulozą, vadinamą Kazoką, Pamieryje.

Ketino apgauti saugumiečius

Sutartą dieną sodyboje buvo keturi partizanai. Meška prasitarė, kad partizanai didelių problemų neturi, nes rusams viskas sprendžiasi Rytrpūsioose. Tarp vietos milicininkų yra savų žmonių, kurie apie pavojus praneša. Jau daug vėliau Pranui pasakys, kad tai Antanas Grinevičius ir Kazys Makarevičius. Žinoma, jų galėtų būti ir daugiau...

Jau einant namo, Pranas pakliuvo į milicijos įgaliotinio Ipolito Balinsko paruoštą pasalą. Per akimirką jis pasijuto esąs prieš šautuvų vamzdžius. Surištomis rankomis buvo nuvežtas į Kauno saugumą. Kad Pranas Tuškevičius dezertyras ir liaudies priešas, saugumiečiai jau žinojo. Tardytojas nurodė du kelius: mirtis lageriuose ar lengvas darbas gausiame Rumšiškių „liaudies gynėjų“ būryje. Prisiminęs pokalbį su Meška ir norėdamas apgauti saugumiečius, dvidešimtmetis vaikinai pasirinko antrąjį kelią, ketindamas, pirmai progai pasitaikius, sprukti miškan.

Kazys Ignatavičius su šeima gyveno Kapitoniškėse, už poros kilometrų nuo

Rumšiškių nutolusiame kaime, turėjo 9 ha ūkį. Pranas draugavo su jų dukterimi Veronika, todėl šeima ir užleido vaikinui laisvą kampą. Žinojo, kad čia dažnai lankosi jų žentas, partizanas aštuoniolikmetis Kazys Grėbliauskas-Vaidevutis iš pakaunės Žvirblio būrio, kuris galės bėgliui pagelbėti.

Kazys, garbanotais plaukais tvirtu būdo vaikinai, buvo kilęs iš Amalių kaimo, Petrašiūnų valsčiaus. Greitai jiedu susitiko. Partizanas buvo su Lietuvos kario uniforma ir trumpavamzdžiu automatu. Greitai Pranas vėl susitiko ir su partizanų būrio vadu Meška bei jo kovotojais Spurga, Žilvičiu, Klajokliu. Tapo Didžiosios Kovos apygardos A rinktinės 2 ir 6 bataliono Meškos būrio ryšininku ir žvalgu, šaudmenų tiekėju. Daugiausia susitikinėti teko su ryšininku Antanu Sikadolsku, palaikė ryšį su partizanų Bernardu Pūru-Žilvičiu, Miku Černiausku iš Užtakų kaimo. Būrio vadas Jonas Ožeraitis-Vaidotas tvirtino, kad Prano Tuškevičiaus pranešimais apie stribų ir milicininkų operacijas yra išgelbėjęs daug partizanų.

„Susimovė“ norėdamas padėti

Tada susitarė, kad į būrį eiti neskuobės, o eis tarnauti stribui ir perduos žinias apie jų operacijas. Partizanai paprašė, kad jis skubiai gautų jiems raketinį pistoletą, šovinių. Tada rusų kareiviai iš Vokietijos į Rusiją varė gyvulius, jie su malonumu neapskaitomus ginklus ir šovinius keitė į bet ką. Žinoma, buvo ir daugiau partizanų pavedimų. Ilgai niekas iš NKVD nesuprato, kodėl Prano Tuškevičiaus budėjimo metu nebūna susidūrimų su partizanais.

Pirmieji nepasitikėjimo požymiai

jau atsirado netikėtai. Stribai Juodiškių kaime atsitiktinai užėjo į dvidešimtmetės Emilijos Jočiūnaitės trobelę. Šeiminkų nebuvo, tačiau tie ant stalo pamatė atverstą „Tiesą“, o joje Stalino portretą su išbadytomis akimis. NKVD nutarė merginą areštuoti. Pranas sumanė išgelbėti Emiliją. Sutemus nuėjo perspėti, kad Jočiūnaitė pasislėptų, tačiau šeiminkės nerado. Užėjo pas kaimynystėje gyvenusią Oną Kazakevičiūtę, prašydamas, jog toji merginą perspėtų. Tik jis nežinojo, kad Ona jau buvo NKVD užverbuota ir vadinosi agente „Saulutė“. Emiliją Jočiūnaitę suėmė 1946 m. balandžio 8-ąją, nuteisė 8 metus kalėti.

Jau kitą dieną MGB Rumšiškių valsčiaus viršininkas V. Šatalinas uždarė Praną Izidoriaus Navicko troboje esančioje kameroje. Patalpa nepritaikyta kalėjimui, tad Pranas laisvėn išėjo kartu su lango rėmu. Bandė susirasti partizanus, tačiau lyg tyčia jų nerado... Grįžo slapstytis į Kapitoniškes pas Ignatavičius, kur gyveno jo išrinktoji Veronika, partizanų pagalbininkė. Jiedu slapta susituokė 1948 m. gegužės 5-ąją... Žinoma, tai nusišėpti nuo kaimynų buvo sunku.

1948 m. liepos mėn. apie Prano slapstymosi vietą sužinojo ir NKVD. Jo suimti atėjo milicijos leitenantas Dambrauskas su pavaldiniu. Ginkluoti, pikti, palydint nešvankiais keiksmiais bandė surišti rankas ir atvesti į štabą, bet patys buvo nuginkluoti. Manymas, kad gali suklaidinti kankintojus, Pranas į miliciją su milicininkais nuėjo pats, įrodinėdamas, kad jo likimas – tai tik nepalankiai susiklostę aplinkybės. Tardė ilgai, tačiau netikėtai paleido. Matyt, enkavedistai norėjo susekti Prano ryšius su dar keliais išlikusiais partizanais. Tai supratęs, Pranas laikėsi nuošaliai, kartas nuo karto vis dar užsukdamas į stribyną. Reikėjo girdyti viršininkus su proga ir be progos, kai jų nuotaikos būdavo geros ir blogos. Perduodavo „samagono“ butelius arba pats gerdavo su enkavedistais ir skrebais.

Išėjo į stribyną ir negrįžo

Stribai siautėjo, nes partizaninis karas jau buvo išblėsęs. Žinoma, kad Rumšiškių stribai A. Lekavičius ir J. Petkevičius neblaivūs atėjo į Leliušių kaimo mokyklą, kur vyko jaunimo šokiai. Ten susiginčijo su niekuo dėtu jaunuoliu J. Pūru ir jį nušovė. Grįžę į būstinę paskelbė, kad juos užpuolė partizanai. Paskui su sėbrais grįžo į kaimą ir jį apšaudė automatų bei kulkosvaidžių ugnimi. Partizanų neradus, melas išaiškėjo, tačiau tie lengvai išsisuko.

1948 m. spalio 9-ąją prie Prano priėjo jau keturiasdešimt šešerius metus turėjęs Jonas Gagas iš Aštrago kaimo ir pareiškė, kad jis su Jonu Varnu telkia kovotojus užpulti Rumšiškių miestelį, išvaikyti stribus ir sunaikinti gyventojus kompromituojančius dokumentus.

(keliamą į 7 psl.)

(atkelta iš 6 psl.)

Deja, Jonas Gagas buvo sumintas ir nuteistas. Karagandoje kalėjo iki 1957 m. Po kurio laiko į Prano Tuškevičiaus namus atėjo sribas Aleksas Drumstas ir liepė eiti į sribyną. Pasiėmė Pranas du butelius naminės ir nuėjo, tačiau namo sugrįžo tik po 10 metų....

Ką išgyveno Pranas, sunku ir apsaityti. Laikė rūsyje, per tris sprindžius vandenyje. Po šešių parų nuo kulnų nusmuko oda, kūnas nuo sumušimų ištino...

P. Tuškevičiui-Račiukui pagal tris straipsnius buvo paskirta 25 metus kalėti. Kalėjo Irkutsko srities Angarlago kalėjime, Magadane. Dirbdamas Kolymos šachtose buvo suluošintas. Jo žmona Veronika buvo ištremta 1949 m. kovo 25 d. į Žilkinio gyvenvietę Usolės r. Irkutsko sr.

Veroniką įdarbino miško sandėlyje. Kartą kraunat rąstus į sunkvežimį, rietuvė nuslinko ir ją sužalojo, skilo riešo kaulai, įtrūko dubuo... Tad

Pranas 1956 m. iš lagerio buvo išsiųstas į tremtį pas žmoną. 1957 m. rugsėjo 1-ąją tremtyje jiems gimė dukrelė Regina. Visi trys po tremties į Lietuvą grįžo 1957 m. lapkričio 28-ąją, apsigyveno Rumšiškėse.

Iš pradžių vietinė valdžia ignoravo. Kaimynai ir artimieji jų nesmerkė. Pranas įsidarbinęs Elektros tinkluose, iškasinėjo kabelį iš būsimo Kauno marių dugno. Veronika mirė 1997 m., Pranas – 2001 m., palaidoti Rumšiškių kapinėse.